

Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen II

Een herhaalde verkenning
(2009/2010)

Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen II

Een herhaalde verkenning
(2009/2010)

November 2010

Inhoud

Samenvatting

1	Een nieuwe verkenning: waarom, wat en hoe?	6
	Achtergrond en vraagstelling De aanpak van het onderzoek	
2	Leerlingen uit MOE-landen: hoeveel en waar?	8
3	Voelen de scholen zich voldoende toegerust	10
	MOE-landers: te midden van (andere) kansarmen Kenmerken van scholen met MOE-leerlingen Voelen 'MOE-scholen' zich voldoende toegerust?	
4	De focus op scholen met veel MOE-leerlingen	14
	MOE-leerlingen: wat is het probleem? Hoe pakken scholen de problemen aan? Aan welke (extra) faciliteiten is behoefte?	
5	Conclusies	19
	<i>Bijlage – Constructie van de typologie</i>	<i>20</i>

Samenvatting

Naast de traditionele migrantengemeenschappen komen in snel tempo nieuwe bevolkingsgroepen op. De snelst groeiende etnische groep in Nederland zijn de Polen. Vooral na invoering van het vrije werknemers-verkeer, in mei 2007, is deze groep flink in omvang toegenomen. Veel van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa (MOE) laten hun gezin achter in het vaderland. Maar er zijn er ook, die hun partner en kinderen meebrengen. De kinderen komen hier dan op de basisschool terecht zonder op dat moment de Nederlandse taal machtig te zijn. In dit verband verschenen rond 2007 zorgwekkende berichten in de media: over de extra onderwijstaken die de komst van leerlingen uit MOE-landen met zich mee zouden brengen, de moeizame communicatie met ouders, en ontoereikende middelen voor de nodige (extra) begeleiding. Uit de eerste FORUM-verkenning in juni 2008 naar Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen, uitgevoerd op verzoek van de staatssecretaris van OCW, bleek echter geen grote instroom van MOE-leerlingen op basisscholen, en (dus) ook geen daarmee samenhangende problematiek. Wel gaven de scholen in de verkenning aan dat ze behoefte hadden aan meer ondersteuning om deze leerlingen te kunnen opvangen. De toenmalige staatssecretaris Dijkema (OCW) kondigde daarom eind 2008 in de Tweede Kamer aan dat – bovenop het bedrag gereserveerd voor achterstandsleerlingen (het gewichtengeld) basisscholen met vier of meer buitenlandse leerlingen – een dubbel zo hoog bedrag ontvangen voor de opvang van deze leerlingen. Ook werd toegezegd dat de inventarisatie van instroom en toerustingproblemen later zou worden herhaald.

Een hernieuwde verkenning

De vraagstelling in deze hernieuwde inventarisatie (2010): is er sprake van een opmerkelijke instroom van leerlingen uit Midden- en Oost-Europa in Nederlandse basisscholen? En zo ja, zijn de scholen daar voldoende op toegerust?

In de eerste maanden van 2010 is aan alle basisscholen in Nederland het verzoek voorgelegd mee te doen aan de herhaalde verkenning. In totaal vulden 702 scholen, redelijk verspreid over het land, de webenquête in. In oktober 2010 zijn vervolgens de scholen met vijf of meer MOE-leerlingen nóg eens benaderd. Doel was een geactualiseerd en toegespitst beeld te krijgen van de problematiek rondom die leerlingen in dat type scholen.

Is er een opmerkelijke instroom?

Op de scholen in het nieuwe onderzoek worden wel méér, maar in absolute zin niet substantieel meer leerlingen uit Midden- en Oost-Europa aangetroffen dan bij de vorige inventarisatie: 660 in 2010 versus 309 in 2008. Voor de gehele populatie van de basisscholen meldde het ministerie van OCW in oktober 2009 een aantal van ca. 3.500 MOE-leerlingen.

Driekwart van de leerlingen uit MOE-landen in het onderzoek blijken afkomstig te zijn uit Polen. Scholen met vijf of meer MOE-leerlingen zijn geografisch geconcentreerd op de lijn Heerlen-Eindhoven-Rotterdam-Den Haag-Alkmaar.

Zijn er problemen met de toerusting?

Het aantal MOE-leerlingen beperkt zich vaak tot één of twee per school, waardoor ze meestal geen aparte 'probleemcategorie' vormen. Dit leidt tot de conclusie, dat de scholen de aanwezigheid van leerlingen uit MOE-landen doorgaans niet als een extra of bijzonder knelpunt ervaren. Wat niet wegneemt dat bepaalde scholen wel degelijk problemen ondervinden. Scholen noemen de slechte beheersing van de Nederlandse taal bij MOE-leerlingen veelvuldig als een groot probleem – vaak in samenhang met een gebrekkige communicatie met de ouders (die meestal evenmin het Nederlands machtig zijn). Ook verschillen in opvatting met de ouders over het belang van onderwijs ervaren scholen als knellend.

Scholen met een relatief klein aantal MOE-leerlingen (minder dan 10) blijken meer problemen te ervaren dan scholen met méér MOE-leerlingen (10 of meer). Deze laatste categorie blijkt ook betrekkelijk weinig specifieke middelen voor die groep leerlingen te ontwikkelen. De MOE-leerlingen worden op deze scholen niet als een aparte groep behandeld, maar draaien mee met de taalprogramma's en

schakelklassen voor de andere kansarme doelgroepen. Scholen met relatief weinig MOE-leerlingen blijken juist wel aparte leerprogramma's voor deze groep in te zetten. Ze voelen zich daarvoor echter lang niet allemaal even goed toegerust.

Samenhang met het kansenbeleid

Op grond van de hiervoor genoemde aantallen kan men concluderen dat leerlingen uit MOE-landen voor het onderwijskansenbeleid een betrekkelijk marginaal verschijnsel zijn. Wel blijkt dat MOE-leerlingen vooral op scholen zitten met (heel) veel kinderen uit kansarme milieus, waardoor die scholen extra belast worden. Volgens de betrokken directeuren hebben zij een te klein budget om hun leerlingen adequaat te bedienen. Directeuren van scholen met weinig tot geen MOE-leerlingen melden minder vaak budgetproblemen.

De indruk bestaat dat de aangescherpte definitie van achterstandsleerlingen tezamen met het handhaven van relatief hoge drempels in de faciliteringsregeling, grote negatieve gevolgen heeft voor de financiering van de betrokken scholen. Het aantal zeer kansarme leerlingen dat buiten de aangescherpte definitie valt, lijkt minstens zo groot te zijn als het aantal wél 'erkende' kansarmen.

De verklaring voor de gemelde budgetproblemen zoeken de directeuren van de scholen met veel kansarme leerlingen, waaronder die uit MOE-landen, in de uitwerking van de (nieuwe) gewichtenregeling. Uit het in de bijlage opgenomen memo (pagina 22) valt af te leiden dat de politieke wil om via de nieuwe regeling scholen met veel kansarme kinderen ruimer te faciliteren, de facto in het tegendeel heeft geresulteerd.

1 Een nieuwe verkenning: waarom, wat en hoe?

Achtergrond en vraagstelling

Naast de traditionele migrantengemeenschappen zijn er nieuwe bevolkingsgroepen in opkomst. De snelst groeiende etnische groep in Nederland zijn de Polen. Vooral na invoering van het vrije werknemersverkeer, in mei 2007, is deze groep rap in omvang toegenomen. In 2000 woonden 29.180 officieel geregistreerde Polen in Nederland. In 2010 was dit aantal gegroeid tot 77.478 (een toename van 166%). Mede door het vrije verkeer tussen Polen en Nederland ontbreken echter nauwkeurige cijfers; EU-burgers hoeven zich de eerste vier maanden niet te registreren in het GBA. Volgens schattingen verblijven in werkelijkheid zo'n 150.000 Polen langer of korter in Nederland.

Waar sommige Nederlandse gemeenten de komst van arbeidsmigranten toejuichen om de bevolkingskrimp tegen te gaan, kampen andere gemeenten met de nodige 'maatschappelijke effecten'.

Een Haagse wethouder betitelde de grote groei van het aantal mensen uit Midden- en Oost-Europa (afgekort: MOE) onlangs als 'het grootste integratieprobleem van de stad'. Ondanks 3 miljoen euro aan extra investeringen zijn er problemen met huisvesting, arbeidsvoorwaarden, inburgering en onderwijs.

'De integratie van de MOE-landers blijft op de agenda staan'. Zo eindigde toenmalig WWI-minister Van der Laan zijn brief aan de Tweede Kamer over vrij verkeer van werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten. En terecht, want juist voor arbeidsmigranten die langer in Nederland blijven, is het belangrijk dat zij (en hun eventuele kinderen) volwaardig deel kunnen uitmaken van de Nederlandse samenleving.

De eerste inventarisatie

Veel van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa die naar Nederland komen, laten hun gezin achter in het vaderland. Maar er zijn er ook die hun partner en kinderen wel meebrengen. De kinderen komen hier dan op de basisschool terecht zonder op dat moment de Nederlandse taal machtig te zijn. Rond 2007 verschenen in dit verband zorgwekkende berichten in de media: over de extra onderwijstaken die de komst van leerlingen uit MOE-landen met zich mee zouden brengen, de moeizame communicatie met ouders, en ontoereikende middelen voor de nodige (extra) begeleiding. Uit de eerste FORUM-verkenning in juni 2008 naar *Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen*, uitgevoerd op verzoek van de staatssecretaris van OCW, bleek echter geen grote instroom van MOE-leerlingen op basisscholen, en (dus) ook geen daarmee samenhangende problematiek.

Wel gaven de scholen in de verkenning aan dat ze behoefte hadden aan meer ondersteuning om deze leerlingen te kunnen opvangen. Toenmalig staatssecretaris Dijkzwaaf kondigde daarom eind 2008 in de Tweede Kamer aan dat bovenop het bedrag gereserveerd voor achterstandsl leerlingen (het gewichtengeld) basisscholen met vier of meer buitenlandse leerlingen een dubbel zo hoog bedrag ontvangen voor de opvang van deze leerlingen. Het gaat in totaal om bijna 2.500 euro per leerling die korter dan een jaar in Nederland woont. Veelal zijn dit kinderen uit Polen en andere Oost-Europese landen.

Een hernieuwde verkenning

In januari 2010 kwamen er opnieuw Kamervragen over het aantal naar Nederland meegekomen kinderen van ouders afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. Ook werd de vraag gesteld of bij de instroom van MOE-landers problemen zijn ontstaan. Staatssecretaris Dijkzwaaf gaf daarop aan – verwijzend naar de FORUM-verkenning – dat er geen sprake is van een grote instroom van deze groep leerlingen in het onderwijs noch van daarmee samenhangende opvangproblemen. Ook zouden vanuit het onderwijsveld sindsdien geen signalen meer afgegeven zijn waaruit men kan concluderen dat er inmiddels wél zo'n problematiek speelt.

Medio 2010 berichtten media wederom over grote problemen door de instroom van Poolse kinderen op basisscholen die geen woord Nederlands spreken. Dergelijke berichten zeggen op zichzelf nog weinig over een wérkelijke toename van de instroom en over de ondersteuningsbehoefte bij basisscholen. Naast berichten over basisscholen, bereiken FORUM ook berichten over problemen met Poolse leerlingen op (Haagse) middelbare scholen.

Inmiddels was FORUM al enige tijd bezig met de herhaalde inventarisatie die door de staatssecretaris van OCW in het vooruitzicht was gesteld. De rapportage van deze tweede verkenning ligt nu voor u.

Zij geeft antwoord op de volgende drie vragen:

- Hoe heeft zich het aantal Midden- en Oost-Europese leerlingen op Nederlandse basisscholen sinds de eerste inventarisatie ontwikkeld?
- Voelen de scholen zich voldoende toegerust om deze leerlingen op te vangen?
- Weten de scholen zich voldoende gesteund?

De aanpak van het onderzoek

De herhaalde inventarisatie rondom leerlingen uit MOE-landen gebeurde in de eerste maanden van 2010 bij alle basisscholen in Nederland. De scholen zijn door FORUM per brief benaderd. Hierin werd kort de thematiek beschreven en het belang benadrukt van een zo groot mogelijke respons, dus ook van scholen die nu geen 'MOE-leerlingen' hebben. Het verzoek was om in te loggen op een website met een vragenlijst en deze in te vullen.

Het grootste deel van de webenquête bestond uit een herhaalde opsomming van mogelijke bijzondere categorieën doelgroepen, waarover telkens verschillende vragen werden gesteld. Alleen die categorieën hoefde men in te vullen of aan te kruisen die bij de betrokken school van toepassing zijn of waren. In de enquête zijn dezelfde MOE-landen opgenomen als in het eerdere inventarisatie-onderzoek: Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië.

Naast specifieke vragen over leerlingen uit Midden- en Oost-Europa – en de mogelijke (extra) belasting voor de school en het team, waren er aanvullende vragen over de samenstelling van de schoolpopulatie. Doel daarvan was een meer valide beeld te krijgen van de omvang van faciliteiten in verhouding tot die samenstelling.

Enkele weken na verzending van de brief is een rappel uitgevoerd, voor het merendeel per e-mail (ca. 6.000), deels ook per brief (1.000). Na nog weer zes weken is de dataverzameling afgerond.

Wie deden er mee?

Uiteindelijk hebben 702 basisscholen de webenquête compleet ingevuld. Ter vergelijking: bij de eerdere inventarisatie (2007/2008) bleef de respons beperkt tot een kleine 100 scholen. Net als toen, is ook nu niet goed in te schatten hoe representatief de respons is. Niettemin wordt aangenomen dat de enquête een redelijk beeld geeft van de aanwezigheid van leerlingen uit de MOE-landen.

De deelnemende scholen liggen verspreid over het land (zie figuur 1). Zo op het oog varieert de dichtheid van de respons vooral met de bevolkingsdichtheid – en daarmee min of meer ook met de schooldichtheid. De oververtegenwoordiging van scholen uit Zuid-Limburg hangt vermoedelijk samen met eerdere contacten van de onderzoekers met scholen uit die regio.

Herbenadering van scholen

In oktober 2010 zijn de scholen met relatief veel (vijf of meer) MOE-leerlingen nóg eens benaderd. Doel was om een geactualiseerd en toegespitst beeld te krijgen van de problematiek rondom de MOE-landers in dat type scholen. Over de bevindingen daarvan wordt gerapporteerd in hoofdstuk 4.

Figuur 1
Spreiding van de respons over Nederland

2 Leerlingen uit MOE-landen: hoeveel en waar?

Hoeveel leerlingen uit Midden- en Oost-Europa zitten er op de onderzochte scholen? Tabel 1 geeft de aantallen weer die de directeuren in het onderzoek van 2009/2010 vermeldden, afgezet tegen de cijfers uit de eerdere meting.

Tabel 1 – Aantal MOE-leerlingen op scholen voor primair onderwijs

Land van herkomst:	Huidige meting 2009/2010		Eerste meting 2007/2008	Aantal kinderen (6 tot 13 jaar) ingeschreven in GBA*** op 1 januari	
	Aantal leerlingen*	Aantal scholen*	Aantal leerlingen	2010	2007
Estland	9	7	0	63	47
Hongarije	23	13	15	802	602
Letland	15	10	1	91	63
Litouwen	15	12	10	221	166
Polen	494	180	244	5432	3928
Slovenië	41	20	11	17	20
Slowakije	24	13	11	93	78
Tsjechië	39	18	17	137	129
Totaal	660	211**	309	6856	5033

- * De hier gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op de vraag naar het absolute aantal MOE-landers dat op de scholen verblijft (uitgesplitst naar MOE-land). Er is in de vragenlijst ook gevraagd een schatting te geven van het percentage MOE-leerlingen op school. Dat gemiddelde percentage per school komt uit op 1,9 procent.
- ** Totaal aantal scholen met MOE-leerlingen op een totaal van 702 scholen in het onderzoek.
- *** Gemeentelijke Basis Administratie.

Samengevat: op een totaal van 702 scholen gaat het om 660 MOE-leerlingen, van wie er driekwart uit Polen komen. Gemiddeld gaat het zelden om meer dan twee MOE-leerlingen per school.

In 2007/2008 werden in totaal 309 leerlingen uit MOE-landen op 98 scholen gerapporteerd. Of er sprake is van groei of krimp van het aantal MOE-leerlingen, is op basis van de beschikbare gegevens niet vast te stellen. Er is immers een aanzienlijk verschil in respons tussen de beide metingen. Het gaat echter in geen van beide gevallen om grote aantallen MOE-leerlingen – en in absolute zin kan men ook de nieuwe cijfers niet zien als een signaal voor een betekenisvolle instroom. Wat uiteraard niet wil zeggen dat sommige scholen niet voor een grote opgave staan.

Bij de grootste groep MOE-landers, leerlingen uit Polen, gaat het in de huidige meting om 494 leerlingen op 180 scholen (gemiddeld 2,7 per school). In 2007/2008 ging het om 244 Poolse leerlingen op 84 scholen (gemiddeld 2,9 per school). Het gemiddelde aantal Poolse leerlingen per school is dus min of meer gelijk gebleven.

Regionale spreiding: lijn Heerlen-Alkmaar

Midden- en Oost-Europese leerlingen komen naar Nederland, omdat hun ouders hier werk vinden. Duidelijk is dat die arbeid zich geografisch kan concentreren door – bijvoorbeeld – tewerkstelling in de agrarische sector. Vandaar de vraag: hoe zijn de leerlingen uit MOE-landen regionaal gespreid? Om die spreiding inzichtelijk te maken, projecteren we de scholen met veel MOE-leerlingen (vijf of meer) op de kaart van Nederland (zie figuur 2).

Figuur 2 – Scholen met vijf of meer MOE-leerlingen

Scholen met vijf of meer MOE-leerlingen blijken zich globaal te concentreren op de lijn van Heerlen naar Alkmaar. Ze komen vooral voor in de provincies Limburg en Noord-Brabant, in de Randstad (met Rotterdam/Den Haag als concentratiegebied) en in de kop van Noord-Holland. Deze uitkomst sluit nauw aan bij informatie uit onderzoek van Dirk Korf (2009). Hieruit bleek dat Polen weliswaar door heel Nederland wonen, maar dat er ook concentratiegebieden zijn: de provincies Zuid-Holland, Noord-Brabant en Noord-Holland.

De vraag of scholen met verhoudingsgewijs grote aantallen MOE-leerlingen hierdoor te kampen hebben met specifieke problemen of uitdagingen, komt in hoofdstuk 4 aan de orde.

3 Voelen de scholen zich voldoende toegerust?

Ervaren de scholen de aanwezigheid van MOE-leerlingen op zichzelf als een groot (extra) knelpunt? Dit valt in algemene zin niet uit het onderzoek af te leiden. De scholen weten zich in elk geval niet opmerkelijk minder raad met hun populatie vanwege deze doelgroep. Te midden van alle andere sociale problematiek waarmee scholen te maken hebben, is het vraagstuk van de MOE-landers mogelijk relatief vertrouwd. Ook kan het zijn dat, doordat het vaak maar om één of twee leerlingen gaat, er doorgaans geen ‘probleemcategorie’ te identificeren is. Dit laatste sluit niet uit dat zich met individuele leerlingen uit de MOE-landen wel degelijk specifieke problemen kunnen voordoen waarop de scholen onvoldoende toegerust zijn.

Uit het huidige onderzoek blijkt dat MOE-landers vooral te vinden zijn op scholen met veel kansarme leerlingen: kinderen van MOE-landers zitten drie keer zo vaak op scholen met achterstandsleerlingen dan andere kinderen.

Hierna gaan we achtereenvolgens nader in op:

- het feit dat MOE-landers vooral te midden van andere kansarmen leven;
- de kenmerken van scholen met MOE-leerlingen en de uitdagingen die daaruit voortvloeien;
- de vraag of scholen waar MOE-leerlingen vaker zitten zich voldoende toegerust voelen.

MOE-landers: te midden van (andere) kansarmen

MOE-leerlingen zitten dus veelal op scholen waar kansarme bevolkingsgroepen oververtegenwoordigd zijn en de maatschappelijke bovenlaag niet te vinden is. Om de scholen met MOE-leerlingen te kunnen indelen, zijn in het onderzoek – mede op basis van informatie over de aanwezigheid van andere doelgroepen van het kansenbeleid – tien typen basis-scholen onderscheiden. Ze lopen van ‘elite’ tot ‘zeer kansarm’.

Tabel 2 geeft weer hoe de onderzoeksscholen volgens deze segregatie-typologie verdeeld zijn. Hieruit blijkt dat relatief veel van de MOE-leerlingen op scholen met een kansarme populatie zitten. In de vragenlijst is daarop geanticipeerd, zodat de antwoorden van de respondenten in het grotere geheel van vragen rondom kansarme leerlingen in Nederland in te bedden zijn. Met dat doel is ook doorgevraagd over de gevolgen voor de financiering en de onderwijskundige vormgeving van de school.

Tabel 2 – Verdeling van de scholen naar segregatietype

	Scholen met MOE-landers	Scholen zonder MOE-landers	Alle scholen
Segregatie-typologie	%	%	abs.
1 = ‘elite’	5,8	14,8	66
2	8,3	18,4	85
3	5,5	6,3	39
4	11,3	14,5	88
5	6,4	6,3	43
6	11,3	11,5	75
7	7,3	7,6	48
8	14,4	8,6	74
9	15,6	8,2	80
10 = ‘zeer kansarm’	14,1	3,9	60
Totaal	46,9	53,1	658

Hoe het aantal MOE-landers over de segregatietypen verdeeld is (procentueel), is in tabel 3 te zien. Het percentage MOE-leerlingen blijkt in de meest kansarme typen (8 t/m 10) sterk oververtegenwoordigd te zijn.

Tabel 3 – Verdeling van het aantal MOE-leerlingen per segregatietype (in %)

	Percentage Moe-landers (alleen scholen met MOE-landers)
Segregatie-typologie	%
1 = 'elite'	2,1
2	5,8
3	2,9
4	8,9
5	5,2
6	10,0
7	7,3
8	14,7
9	19,6
10 = 'zeer kansarm'	23,3

MOE-landers blijken dus uitstekend te identificeren via deze typologie – in die zin dat zij, zoals eerder opgemerkt, gemiddeld vaker te midden van andere kansarmen verblijven.

Verband met schoolomvang

Het percentage leerlingen uit Midden- en Oost-Europese landen blijkt ook redelijk sterk verband te houden met de omvang van de school: MOE-landers zitten vaker op grotere scholen (bijna tweemaal zo vaak op de grootste scholen).

Regionale spreiding van scholen met kansarme leerlingen

In figuur 1 (pagina 7) werd de regionale spreiding van scholen met veel leerlingen uit MOE-landen weergegeven. Dat beeld completeren we hier door de spreiding van scholen met veel kansarme leerlingen (binnen de onderzoekspopulatie) aan de postcode te relateren. Zo wordt een eenvoudige uitsplitsing naar regio mogelijk: figuur 3 toont negen onderscheiden regio's, waarbij alleen gelet wordt op het eerste cijfer van de postcode van de school.

Figuur 3 – Regio-indeling naar postcode

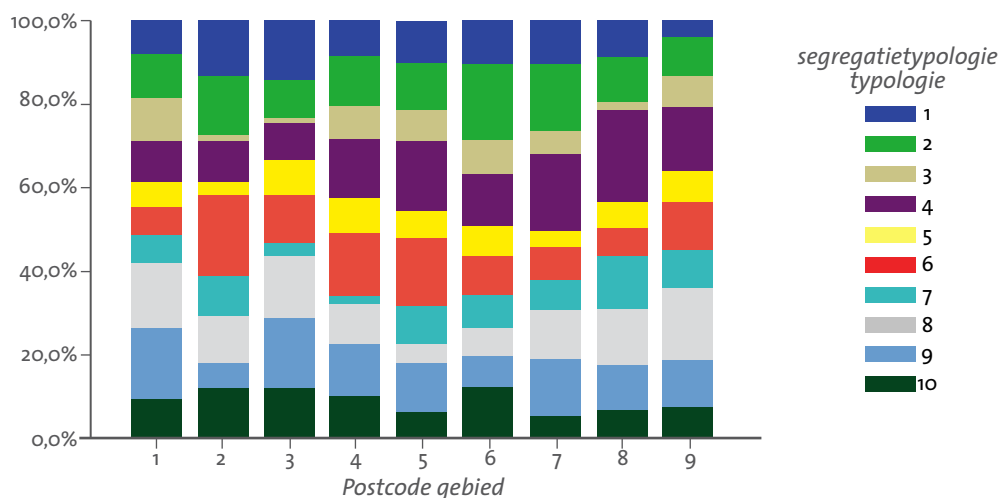
Postcodes in Nederland

1000-1999	■
2000-2999	■
3000-3999	■
4000-4999	■
5000-5999	■
6000-6999	■
7000-7999	■
8000-8999	■
9000-9999	■

Diezelfde regio-indeling wordt in figuur 4 gehanteerd om de regionale verdeling naar segregatietypologie in beeld te brengen.

Figuur 4 – Regionale spreiding van de segregatietypologie

De drie typen scholen met het meest kansrijke publiek blijken relatief het vaakst voor te komen in postcodegebied 6 (Limburg/Gelderland) en het minst vaak in gebied 8 (Friesland/Flevoland). Kijken we naar de drie *kansarmste* schooltypen, dan komen die relatief het vaakst voor in gebieden 1 en 3 (delen van de Randstad/Utrecht) en het minst vaak in gebied 5 (Noord-Brabant).

Kenmerken van scholen met MOE-leerlingen

Tot hertoe weten we het volgende: 1) er zijn relatief weinig leerlingen uit MOE-landen en 2) die weinigen zijn veelal geconcentreerd op scholen met veel kansarme leerlingen.

Deze bevindingen geven genoeg aanleiding om nu eerst verder in te zoomen op de facilitering van scholen met veel kansarme leerlingen. Daarbij gaan we ervan uit dat de scholen die verhoudingsgewijs veel met MOE-landers van doen hebben, voor hun facilitering vooral afhankelijk zijn van de achterstandsgelden. Tegelijkertijd valt de competentie van de schoolteams voor de opvang van MOE-leerlingen in deze optiek grotendeels samen met de competentie van teams op achterstandsscholen.

Behoeftte aan (taal-)ondersteuning

De scholen waarop we MOE-landers vooral aantreffen, onderscheiden zich allereerst naar de mate waarin de leerlingenpopulatie meer dan gemiddeld behoefte heeft aan taalstimulering, de ouders meer of minder aspiraties hebben en leerlingen meer ondersteuning behoeven door leer- of gedragsproblemen. Wat betekent deze uitkomst inhoudelijk? Elitescholen hebben een aanmerkelijk gemakkelijker publiek: gemakkelijker dan de scholen die minder kansrijken herbergen maar niet veel kansarmen hebben, en heel véél gemakkelijker dan scholen die een overwegend kansarme populatie kennen. Merk op dat er nog vele gradaties zijn tussen 'overwegend kansrijk' en 'overwegend kansarm'!

Verskil in verwachting en ouderlijke inzet

De scholen waarop de MOE-landers vooral te vinden zijn, kun je nog op een tweede manier ordenen in de typologie naar segregatie. Namelijk: door te kijken welke ouders mikken op hoge doorstroming, in welke mate leerlingen vanwege hoogbegaafdheid extra steun vergen, en of ouders buiten schooltijd extra ondersteuning inkopen (vgl. de tweede discriminantfunctie in tabel 12 van de bijlage). Het komt erop neer dat ouders met kinderen op elitescholen nadrukkelijker voor een school met kansrijk publiek kiezen, in de verwachting dat dit leidt tot hogere vervolkeuzen. Vanuit datzelfde perspectief kiezen ze – in vergelijking met ouders van scholen met meer kansarmen – er ook vaker voor om op eigen kosten hulp van buiten de school in te huren.

Kortom...

Leerlingen uit MOE-landen concentreren zich op scholen waar veel kansarme leerlingen zitten. Op zulke scholen hopen zich de onderwijskundige en organisatorische problemen op. Er is niet alleen vaker sprake van anderstaligheid, maar er is ook behoefte aan extra ondersteuning om leer- én gedragsstoornissen te voorkomen. Het zijn scholen die nadrukkelijk niet in beeld zijn bij ouders die bewust mikken op een hoge doorstroming richting voortgezet onderwijs.

Voelen ‘MOE-scholen’ zich voldoende toegerust?

Kinderen van MOE-landers zitten vaker op scholen waar zich kansarm publiek concentreert. Hiermee komt de vraag op of zulke scholen zich voldoende gewapend achten om hun publiek naar behoren te bedienen. Die vraag werd in het onderzoek als volgt verbijzonderd tot zes thema’s.

Kan uw directie naar uw persoonlijke opvatting voldoende garanderen dat er, gegeven het typische publiek dat uw school bezoekt...

- ... voldoende budget beschikbaar is?
- ... voldoende inzet en engagement is in het team?
- ... voldoende professionaliteit aanwezig is in het team?
- ... voldoende zorgaanbod kan worden geboden?
- ... voldoende adequaat onderwijsmateriaal voorhanden is?
- ... voldoende monitoring is van onderwijsopbrengsten?

Tabel 4 geeft het percentage directeuren weer dat op die vragen heeft geantwoord met ‘beslist niet’ of ‘niet’, uitgesplitst naar de eerder beschreven segregatietypologie.

Tabel 4 - Percentage directeuren dat beslist niet of niet kan garanderen dat de school zijn publiek voldoende kan bedienen, uitgesplitst naar segregatietypologie

Segregatie-typologie	Budget	Engagement	Professionaliteit	Zorgbreedte	Materiaal	Monitoring
1	34%	3%	7%	15%	15%	8%
2	36%	1%	6%	10%	13%	8%
3	34%	3%	0%	17%	9%	9%
4	27%	7%	5%	14%	5%	0%
5	49%	8%	11%	24%	14%	14%
6	66%	6%	10%	24%	13%	8%
7	48%	6%	6%	19%	13%	2%
8	48%	4%	9%	29%	17%	6%
9	54%	4%	7%	15%	5%	4%
10	62%	6%	11%	29%	16%	4%
Totaal	46%	05%	07%	20%	12%	06%

Het minst blijken de directeuren zich zorgen te maken over het engagement en de professionaliteit van hun teams. Ook de mate waarin resultaten worden gemonitord, is voor hen kennelijk zelden een zorgpunt.

Daarentegen blijkt dat de percentages directeuren die onvoldoende garanties voor succes aanwezig achten, het hoogst liggen bij de thema’s zorgbreedte en (vooral) budget. Wat dat laatste betreft oordeelt bijna de helft van de directeuren dat het budget van hun school, gegeven het typische publiek dat de school bezoekt, ontoereikend is. Op scholen met relatief veel kansarme leerlingen vinden directeuren dat twee keer zo vaak als directeuren van scholen met overwegend kansrijk publiek.

In het bijzonder: scholen met MOE-landers

Tot slot gaan we hier kort in op de specifiek door de scholen met MOE-leerlingen verstrekte informatie: in hoeverre zijn zij (of voelen zij zich) toegerust voor de omgang met dergelijke leerlingen? Kijken we naar de antwoorden op de vragen ‘Kent uw school bijzondere klassen voor MOE-leerlingen?’ en ‘Krijgt u een geoormerkte budget voor MOE-landers?’, dan blijkt dat slechts een klein aantal (resp. 10 en 29 van de scholen met MOE-leerlingen) specifiek toegerust is om MOE-leerlingen te begeleiden. Voor de vraag naar specifieke (budget-) problemen geldt iets soortgelijks: slechts resp. 39 en 18 scholen geven aan te worstelen met het beschikbare budget c.q. kwaliteitsverlies te ondervinden door de aanwezigheid van MOE-leerlingen.

4 De focus op scholen met veel MOE-leerlingen

Als aanvulling op het kwantitatieve onderzoek zijn in oktober 2010 de scholen met vijf of meer MOE-leerlingen opnieuw benaderd – ditmaal voor een telefonisch interview. Doel was om meer inzicht te krijgen in de aard van de problematiek van de MOE-landers in dat type scholen. Daarbij is nadrukkelijk ingegaan op de problemen die de scholen ervaren, en op de vraag of zij zich toegerust voelen om die problemen te lijf te gaan. Tabel 5 geeft het bereik van de telefonische enquête weer.

Tabel 5 – Respons van scholen op de herbenadering

Aantal MOE-landers is:	Percentages
Toegenomen	39%
Gelijk gebleven	48%
Afgenomen	13%
Totaal (= 100%)	31

Van de 42 benaderde scholen hebben er 34 aanvullende informatie geleverd. Op drie van de scholen blijken momenteel geen MOE-leerlingen te zitten, terwijl drie andere geen specifieke problemen met die leerlingen (meer) ervaren. Deze zes scholen laten we verder buiten beschouwing.

Een lichte toename sinds 2009

Om een indicatie te krijgen van de toename of afname van het aantal MOE-leerlingen op dit type scholen, is allereerst gevraagd naar de veranderingen ten opzichte van de meting in het voorjaar van 2010. Tabel 6 geeft die getalsmatige wijzigingen weer.

Tabel 6 – Veranderingen in het aantal MOE-landers op de scholen

Aantal MOE-landers is:	Percentages
Toegenomen	39%
Gelijk gebleven	48%
Afgenomen	13%
Totaal (= 100%)	31

* Inclusief de 3 scholen die aangeven geen MOE-landers meer in huis te hebben (vgl. tabel 5)

Uit de tabel is af te leiden dat het aantal MOE-leerlingen op scholen met vijf of meer van deze leerlingen (licht) is toegenomen.

MOE-leerlingen: wat is het probleem?

Welke problemen ervaren de scholen met leerlingen uit de MOE-landen? Tabel 7 geeft de antwoorden van de directeuren weer.

Tabel 7 – Gesignaleerde problemen met MOE-landers (gepercenteerd is op het totaal; n = 28)

Gesignaleerde problemen op het gebied van:	Percentage scholen waar dat speelt:
Taal	79%
Communicatie	32%
Cultuur	29%
Verzuim	29%
Ontwikkelingsachterstanden	26%
Sociaal-emotioneel functioneren	19%
Sociaal-economische aard	14%

We gaan hier nader in op alle signaleerde soorten van problemen.

Slechte beheersing van het Nederlands

De problemen met de taal steken er met kop en schouders boven uit. Op vier van de vijf scholen wordt de slechte beheersing van het Nederlands als probleem aangemerkt. *'De kinderen kennen vaak geen woord Nederlands als ze hier naartoe komen!'* Men acht veel extra aandacht en scholing onontbeerlijk.

Slechte communicatie met de ouders

Een tweede probleem dat vaak genoemd wordt, is de slechte communicatie met de ouders van MOE-leerlingen (speelt op eenderde van de scholen). Veel van die ouders spreken namelijk nauwelijks of geen Nederlands. *'Communicatie met de ouders verloopt stroef en moet vrijwel altijd met een tolk'. En: 'Met handen en voeten proberen we te communiceren met de ouders.'*

Culturele verschillen

Naast de slechte beheersing van het Nederlands heeft bijna eenderde van de scholen ook te maken met culturele tegenstellingen. Ouders van MOE-leerlingen denken vaak anders over het belang van onderwijs, en dat wil nogal eens botsen met de Nederlandse opvattingen. Ouders van MOE-leerlingen lijken minder 'kindgericht' te zijn, eerder andere prioriteiten te stellen. Verder constateren school-directeuren dat de veelal gebrekkige kennis van het Nederlandse onderwijssysteem mede debet is aan de hier beschreven problemen. *'De ouders zijn totaal niet betrokken bij de school en maar moeilijk bereikbaar.'*

Schoolverzuim

Uit de andere opvattingen over het belang van onderwijs, vloeit in veel gevallen ook het schoolverzuim van MOE-leerlingen voort. Gemeld wordt dat MOE-ouders hun kinderen gemakkelijk(er) thuishouden, of meenemen voor bezoek aan het thuisland. *'We hebben wel eens gehad dat leerlingen twee maanden afwezig waren, omdat er iets gebeurd was in de familie. En dan neemt het gezin de kinderen mee terug naar het geboorteland.'*

Leer- en ontwikkelingsachterstanden

Een kwart van de scholen vermeldt ook leerachterstanden als een probleem. Die worden vaak veroorzaakt doordat de kinderen uit MOE-landen weinig of geen onderwijs hebben genoten in hun land van herkomst. De leerachterstanden hebben dan niet alleen betrekking op taalvaardigheid, maar ook op reken- en schrijfvaardigheden.

Sociaal-emotionele en sociaal-economische problemen

In mindere mate signaleren de scholen sociaal-emotionele en sociaal-economische problemen van MOE-leerlingen, vaak in combinatie met een slechte thuissituatie. Veelal betreft het kinderen wier ouders het financieel moeilijk hebben en in achterstandswoningen gehuisvest zijn. Sociaal-economische problemen gaan vaak gepaard met een 'ongezonde' opvoeding, wat weer kan leiden tot sociaal-emotionele problemen bij kinderen.

Kortom...

Sommige van de genoemde problemen spelen op veel basisscholen met MOE-leerlingen, andere in veel mindere mate. Wat opvalt is dat veel problemen met elkaar samenhangen. Zo gaat een slechte beheersing van het Nederlands bij een kind vaak gepaard met een even slechte taalbeheersing van de ouders.

Verder is opvallend dat scholen met een klein aantal MOE-leerlingen (5 t/m 9) méér problemen aanstippen dan scholen met een grotere populatie (10 of meer MOE-leerlingen).

Hoe pakken scholen de problemen aan?

Behalve in de soort problemen zijn er ook overeenkomsten in de manier waarop scholen de problematiek aanpakken. Tabel 8 laat zien met welke middelen ze dat doen.

Tabel 8 – Wijze waarop de scholen de problematiek rondom MOE-leerlingen aanpakken (gepercenteerd is op het totaal; n = 28)

Toerusting:	Percentage scholen waar dat speelt:
Speciaal programma	64%
Aangepast lesmateriaal	61%
Extra mankracht	57%
Samenwerking organisaties/scholen	46%
Speciale klas	39%
Tolk	21%

We gaan hier nader in op alle genoemde middelen.

Speciale programmering en/of projecten

Uit de tabel is op te maken dat bijna tweederde van de basisscholen speciale lesprogramma's aanbiedt aan leerlingen uit MOE-landen. Meestal betreft het extra taalvaardigheidslessen. Verder gaat het om projecten gericht op kennisverwerving van de Nederlandse taal en cultuur. Ook zijn er basisscholen die het hele onderwijs in projectvorm aanbieden. In plaats van reguliere vakken als taal en rekenen leren de MOE-leerlingen dan aan de hand van thematische projecten de Nederlandse taal, normen en waarden.

Aangepast lesmateriaal

In de speciale lesprogramma's met extra taallessen voor MOE-leerlingen wordt vaak aangepast lesmateriaal gebruikt. Bijna tweederde van de scholen geeft aan met dergelijk materiaal te werken. Een voorbeeld hiervan is het programma 'Horen-zien-schrijven'.

Extra menskracht

Bijna 60 procent van de ondervraagde scholen zegt extra menskracht in te zetten om de MOE-leerlingen te begeleiden. Daarbij kan men denken aan extra leerkrachten, maar ook aan remedial teachers. De meeste scholen hebben echter niet het geld voor het inhuren van extra krachten. Zij lossen dit op door de bestaande leerkrachten extra in te laten springen.

Samenwerking organisaties/scholen

Bijna de helft van de scholen blijkt samen te werken met andere scholen of instanties. Het gaat daarbij vaak om het doorverwijzen van MOE-leerlingen naar speciale klassen op andere scholen. Bij de samenwerking met instanties gaat het meestal om ondersteuning of inzet vanuit het maatschappelijk werk. Dit gebeurt doorgaans als er naast problemen op school ook problemen in de thuissituatie van het kind spelen.

Speciale klassen

De helft van de scholen geeft aan gebruik te maken van NT2-klassen en schakelgroepen. Buitenlandse leerlingen krijgen hier – voordat ze instromen in het reguliere onderwijs – een jaar lang Nederlandse les. Als ze na één jaar NT2 de Nederlandse taal nog niet voldoende beheersen, worden MOE-leerlingen vaak doorverwezen naar een schakelklas. Daarin krijgen ze dan extra taallessen.

Tolk/vertaler

Zoals gezegd verloopt de communicatie met de ouders op veel scholen vrij lastig. Om dit probleem te ondervangen, maakt een op de vijf scholen gebruik van een tolk. Dit kan een professioneel ingehuurd tolk zijn, maar bijvoorbeeld ook een oudere leerling die beide talen spreekt.

Kortom...

De scholen blijken verschillende middelen in te zetten om de problemen rond MOE-leerlingen te bestrijden. De ene school slaagt hier beter in dan de andere. Scholen met relatief veel MOE-leerlingen (meer dan 10) zetten ten opzichte van scholen met minder MOE-leerlingen (tussen de 5 en 9) betrekkelijk weinig specifieke middelen in voor deze groep. Kennelijk worden de MOE-leerlingen er niet als een aparte groep behandeld; ze zijn ermee vertrouwd.

Aan welke (extra) faciliteiten is behoefte?

Welke extra faciliteiten hebben de scholen nodig om de problemen met MOE-leerlingen (beter) het hoofd te kunnen bieden? Tabel 9 brengt dat in beeld.

Tabel 9 – Behoeftte aan extra faciliteiten voor de begeleiding van MOE-leerlingen (gepercenteerd is op het totaal; n = 28)

Behoeftte aan extra faciliteiten:	Percentage scholen:
Extra mankracht	36%
Hogere bekostiging	32%
Voorlichting ouders	21%
Overig	11%

Extra menskracht

Een op de drie scholen blijkt allereerst behoefte te hebben aan (extra financiële middelen voor) extra menskracht. Voor de noodzakelijke begeleiding van MOE-leerlingen is meer personeel nodig.

Hogere bekostiging

De behoefte aan een hogere bekostiging wordt op twee manieren geuit. De eerste manier is vrij direct: scholen geven aan meer budget nodig te hebben om hun taken goed uit te kunnen voeren, i.c. om de problematiek rond de MOE-leerlingen (beter) het hoofd te kunnen bieden.

De tweede, meer indirecte manier heeft betrekking op het weegsysteem rond allochtone leerlingen. Diverse scholen hekelen het beleid dat de overheid op dit moment hanteert. Vooral het opleidingsniveau van de ouders van een leerling als weegfactor pakt nadelig uit voor de MOE-landers. De ouders worden op basis van het opleidingsniveau uit het land van herkomst namelijk veelal te hoog ingeschaald. Gevolg daarvan is een voor de school nadelige inschaling van de leerling. Bovendien, tekenen scholen daarbij aan: *'Vergeten wordt dat kinderen van hoogopgeleide ouders óók kampen met een taalachterstand.'*

Voorlichting en begeleiding van ouders

Een kwart van de scholen is ervan overtuigd dat de problemen vooral bij de ouders van de kinderen liggen. Zij vinden dat de ouders van MOE-leerlingen beter voorgelicht en begeleid moeten worden, en doen de suggestie de ouders beter voor te bereiden op de Nederlandse samenleving.

Overige behoeften

Vrijwel alle wensen van scholen komen neer op de behoefte aan een groter budget. Is het niet om extra menskracht aan te kunnen stellen, dan wel om ouders van MOE-leerlingen beter voor te lichten en/of te begeleiden. Daarnaast leven er enige specifieke wensen bij scholen, getuige de volgende citaten. *'De gemeente moet een aparte opvanggroep oprichten voor Roma-kinderen. Deze frustreren de rest van het onderwijs, omdat ze vrijwel geen eerdere vorm van onderwijs hebben genoten'. En: 'Een nauwere samenwerking met hulporganisaties, aangezien we vrij veel maatschappelijk werk verrichten.'*

Kort portret van twee basisscholen

... in het westen des lands

Deze school ligt in een van de concentratiegebieden van scholen met MOE-leerlingen, in het westen van Nederland. Er zitten 174 leerlingen, waarvan er vijf afkomstig zijn uit Midden- en Oost-Europa. Het aantal MOE-leerlingen is sinds de vorige meting (2008) met twee toegenomen.

In het schooljaar 2010-2011 is het aantal leerlingen uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen sterk toegenomen. Deze toename brengt de nodige problemen met zich mee. Veel MOE-leerlingen kampen met een ontwikkelingsachterstand. *'De kinderen gaan slecht mee op school, omdat ze in het land van herkomst vaak nog helemaal geen onderwijs hebben genoten. We moeten dan van voren af aan beginnen, wat veel energie en tijd kost.'* Toch zijn de kinderen niet het grootste zorgpunt. Het probleem ligt volgens de directeur meer bij de ouders. *'De ouders zijn totaal niet betrokken bij de school en maar moeilijk bereikbaar. Ook houden ze met regelmaat de kinderen thuis zonder ze af te melden.'* Desondanks probeert de school de MOE-leerlingen zo goed mogelijk te begeleiden. Zo heeft de school een internationale klas waarop leerlingen uit het buitenland terecht komen. Daar moeten ze een traject van 40 weken doorlopen en krijgen ze om de zoveel weken een toets. Wanneer de taalvaardigheid na die 40 weken toereikend is, stromen de kinderen door naar het reguliere onderwijs. Hoewel de internationale klas de problematiek enigszins tegengaat, zou de directeur graag zien dat ze wat meer contact had met de ouders. *'De ouders van deze kinderen zijn moeilijk bereikbaar vanwege de taalbarrière en begrijpen vaak niet hoe het Nederlandse onderwijsstelsel in elkaar steekt. Het zou fijn zijn als er meer begeleiding van de ouders kwam.'*

... in het oosten des lands

Op deze school, die buiten de concentratiegebieden van de scholen met MOE-landers in het oosten van Nederland ligt, zitten 60 leerlingen waarvan 7 uit Midden- en Oost-Europa. Het aantal MOE-leerlingen is de laatste twee jaar gelijk gebleven.

De directeur van deze school stelt dat de leerlingen uit Midden- en Oost-Europa een bepaalde toerusting vergen van de school. Veel van de MOE-leerlingen beheersen de Nederlandse taal slecht. Hetzelfde geldt voor de ouders, die nauwelijks Nederlands spreken. Toch probeert de school de MOE-landers zo goed mogelijk te begeleiden. *'We stellen speciale lesprogramma's samen voor leerlingen die de Nederlandse taal niet goed beheersen. Daarnaast maken we gebruik van aangepast lesmateriaal. Zo werken de kinderen met een web-based versie van Horen-Zien-Schrijven. Op deze manier leren ze de Nederlandse taal schrijven en herkennen.'* Ook de problematiek in de communicatie met de ouders probeert de school zo goed mogelijk op te lossen. *'Het is soms wat aanpoten met handen en voeten, maar we proberen wel op alle manieren om te communiceren. Zo maken we gebruik van Google Translator om documenten om te laten zetten in de vreemde taal en dan maar hopen dat ze er iets van kunnen maken. Daarnaast hebben we bij toeval een Poolse schoonmaakster in dienst, die af en toe kan fungeren als tolk. Ik heb haar daarvoor niet aangenomen, maar het is een geluk bij een ongeluk, als het ware.'* Ondanks dat de school zich redelijk weet te redden wat de begeleiding van MOE-leerlingen betreft, heeft de directeur behoefte aan meer financiële armslag. *'Wat extra mankracht en extra lesmateriaal zou af en toe wel handig zijn. De aanschaf ervan is toch vrij duur.'* De directeur hoopt dan ook dat de overheid wil bijspringen, zodat de school de MOE-leerlingen nog beter kan begeleiden.

5 Conclusies

Geen omvangrijke groep

Op de 702 scholen uit de hernieuwde inventarisatie (2010) komt gemiddeld een kleine 2 procent van de leerlingen uit Midden- en Oost-Europa (MOE). In absolute aantallen gaat het binnen de onderzochte scholen in totaal om 660 leerlingen, waarvan driekwart afkomstig is uit Polen. Scholen met vijf of meer MOE-leerlingen blijken geografisch geconcentreerd te zijn op de as Heerlen-Eindhoven-Rotterdam-Den Haag-Alkmaar.

In lijn met de eerste inventarisatie (in 2008) lijkt het beeld te worden bevestigd dat het niet om een omvangrijke groep gaat. Wel lijkt het aantal MOE-leerlingen op basisscholen licht te stijgen.

Wel degelijk problemen

Op scholen waar MOE-leerlingen zitten, beperkt hun aantal zich vaak tot één of twee en (dus) vormen ze doorgaans geen aparte 'probleemcategorie'. De aanwezigheid van MOE-leerlingen ervaren de meeste scholen dan ook niet als een extra of bijzonder knelpunt. Wat niet wegneemt dat bepaalde scholen met MOE-leerlingen wel degelijk moeilijkheden ondervinden, en dat zich ook met individuele leerlingen uit MOE-landen (grote) problemen kunnen voordoen. Dit laatste wordt bevestigd door de uitkomsten van een herbenadering van scholen met vijf of meer MOE-leerlingen in oktober 2010 en door middelbare scholen die alarm slaan dat ze problemen hebben met Poolse leerlingen. Op deze scholen is een slechte beheersing van de Nederlandse taal veelvuldig een groot probleem, vaak in samenhang met een even slechte taalbeheersing door de ouders.

Niet apart of juist wel

Scholen met een relatief klein aantal MOE-leerlingen (5 t/m 9) blijken meer problemen te ervaren dan scholen met meer MOE-leerlingen (10 of meer). De laatste categorie blijkt ook betrekkelijk weinig specifieke middelen voor deze groep te ontwikkelen. De MOE-leerlingen worden op deze scholen niet als een aparte groep behandeld, maar draaien mee met de taalprogramma's en schakelklassen voor de andere kansarme doelgroepen. Scholen met relatief weinig MOE-leerlingen blijken juist wel aparte leerprogramma's voor deze (voor hen wellicht nieuwe) groep in te zetten. Ze voelen zich daarvoor echter lang niet altijd even goed toegerust.

Veel achterstandsleerlingen

MOE-leerlingen zitten relatief vaak op scholen met veel achterstandsleerlingen, wijst het onderzoek uit. Zulke scholen worden daardoor extra belast. Hun directeuren menen dat deze scholen een te klein budget hebben om hun leerlingen adequaat te bedienen. De directeuren van scholen met weinig tot geen MOE-leerlingen melden minder vaak een budgetprobleem.

Gewichtenregeling: averechts effect

De verklaring voor de gemelde budgetproblemen zoeken de directeuren van de scholen met veel kansarme leerlingen, waaronder die uit MOE-landen, in de uitwerking van de (nieuwe) gewichtenregeling. Uit het in de bijlage opgenomen memo over de gewichtenregeling valt af te leiden dat de politieke wil om via de nieuwe regeling scholen met veel kansarme leerlingen ruimer te faciliteren, de facto in het tegendeel heeft geresulteerd. De aanscherping van de definitie van doel-groepen en hun verdeling over scholen leiden, in wisselwerking met de relatief hoge drempel, tot een forse verschraling. Aangezien die drempel een 'prikkel' oplevert voor segregatie, zou een ruimhartiger financiering van het kansenbeleid de scholen zeer ten goede komen. De financiële ruimte daarvoor ontstaat onder meer door het budget dat vrijvalt door de jaarlijkse demografische krimp van het aantal leerlingen. Voor de MOE-leerlingen zou het beleid zich – gelet op het geringe aantal scholen dat er vijf of meer in huis heeft – overigens rechtstreeks op dergelijke scholen kunnen richten.

Bijlage

Constructie van de typologie

Het vertrekpunt voor de constructie van een typologie om de basisscholen in dit onderzoek te kunnen onderscheiden, was de vraag: in hoeverre zijn andere doelgroepen van het kansenbeleid aanwezig? Hier zijn de volgende gemiddelden gemeld (in %).

Tabel 10 – Percentage leerlingen dat ...

behoort tot de categorie 'autochtone achterstandsleerling' (autochtoon, laag opgeleide ouders)	14,8
behoort tot de categorie Turks-Marokkaanse leerlingen	8,3
behoort tot de Surinaamse, Antilliaanse of Molukse bevolkingsgroepen	3,6
afkomstig is uit Midden- en Oost-Europese landen ('MOE-landers')	1,9

Vervolgens is een segregatietypologie geconstrueerd, die de scholen indeelt naar enerzijds het percentage achterstandsleerlingen uit de categorie Turks/Marokkaans plus autochtoon, anderzijds het percentage kinderen van hoogopgeleide ouders. Beide categorieën zijn daartoe op een 10-punts schaal gerankt. Het resultaat is te benoemen als 'segregatie-index' en geeft een onderscheid in tien typen basisscholen waarvan het publiek als volgt is verdeeld.

Tabel 11 – Verdeling van de scholen naar segregatietypologie

Segregatie-typologie	N-scholen	percentage hoog opgeleide ouders	Percentage gewichten-leerlingen	Percentage Turks-Marokkaanse leerlingen	percentage autochtone laag opgeleide ouders
1 = 'elite'	66	74	03	0	0
2	85	57	07	1	2
3	39	47	08	1	4
4	88	40	09	2	6
5	43	33	10	4	8
6	75	31	13	5	12
7	48	24	15	7	15
8	74	20	19	9	21
9	80	12	28	15	31
10 = 'zeer kansarm'	60	5	50	40	47
Totaal N-scholen	658	34	16	8	15

De zo verkregen indeling van basisscholen is informatief genoeg om er even bij stil te staan: zij illustreert de verdeling van kansrijk en kansarm in de feitelijke segregatie. Bij scholen van het eerste type domineert de categorie hoogopgeleide ouders sterk, terwijl er vrijwel geen kansarme leerlingen zitten. Die samenstelling kantelt verderop in de typologie, waarbij op ongeveer de helft van de scholen minder dan 10 procent kansarmen zit. Pas op ca. driekwart van de typologie groeit het aantal kansarmen boven de 20 procent, terwijl het aantal kansrijken dan daalt beneden de 20 procent. De laatste 10 procent van de scholen kent nauwelijks kansrijke en vrijwel alleen kansarme leerlingen.

Discriminantanalyse: onderscheidende profielen

Wat is kenmerkend voor scholen met veel kansarme leerlingen? Om dat te bepalen, is gezocht naar clusters van kenmerken van de leerlingen die dit type scholen doet verschillen van basisscholen met minder kansarme leerlingen. Dat is gebeurd aan de hand van discriminantanalyse, die speurt naar het (meest) onderscheidende profiel van de tien typen scholen. Dit resulteert in twee discriminantfuncties (tabel 12). De tien segregatietypen laten zich onderling ordenen op die twee discriminantfuncties.

Tabel 12 – Clusters van publiekskenmerken: twee discriminantfuncties*

Door de directeur geschat percentage leerlingen dat ...	F 1	F 2
...extra taalstimulering behoeft omdat thuis geen of matig Nederlands wordt gesproken	,892	
...door onvoldoende aspiraties van ouders te laag dreigt te eindigen	,601	
...extra ondersteuning nodig heeft door leer- of ontwikkelingsstoornissen	,579	
...extra ondersteuning nodig heeft door gedragsproblemen	,462	
...nadrukkelijk kiest voor uw school met het oog op een hoog vervolgonderwijs		,804
...extra ondersteuning nodig heeft omdat ze opmerkelijk cognitief getalenteerd (hoogbegaafd) zijn		,551
...buiten schooltijd tegen betaling extra bijles ontvangt of huiswerkbegeleiding		,508

* De discriminantfunctie geeft – kijkend naar de onderlinge samenhang – aan op grond van welke variabelen groepen leerlingen het beste onderscheiden kunnen worden.

Gewichtenleerlingen en gewichtenregeling

Het is van belang om vervolgens te kijken naar de percentages gewichtenleerlingen in de tweede kolom van de tabel. In de nieuwe gewichtenregeling heeft de overgrote meerderheid het gewicht 0.3. Daarbij geldt een drempel van 6 procent, die je pas overschrijdt bij 20 procent leerlingen met het gewicht 0.3 ($20 \times 0.3 = 6$). Alleen de beide schooltypen 9 en 10 uit de reeks bereiken zulke concentraties. Zij zijn dus de enige die daadwerkelijk gewichtengeld krijgen – en wel alleen voor die leerlingen die boven die 6 procent-drempel uitreiken. In categorie 9 is dat een op de drie gewichtenleerlingen, in categorie 10 ruim de helft. Voor alle overigen ontvangen de scholen geen gewichtengeld.

Bij de invoering van deze nieuwe gewichtenregeling is, door de combinatie van lagere gewichten bij handhaving van een relatief hoge drempel, de feitelijke uitkering van de gewichtenregeling – geheel anders dan politiek de bedoeling was – naar schatting met 34 procent gedaald. De vrijgekomen middelen zijn (deels) opnieuw uitgekeerd in een vast bedrag voor gewichtenleerlingen in impulsgebieden (relatief hoge armoede per postcode, vlg. CBS/SCP). Uiteraard treft dat dan alleen de erkende gewichtenleerlingen in die gebieden.

Zie ook bijgaand memo op pagina 22 over de gewichtenregeling op basis van CFI-cijfers.

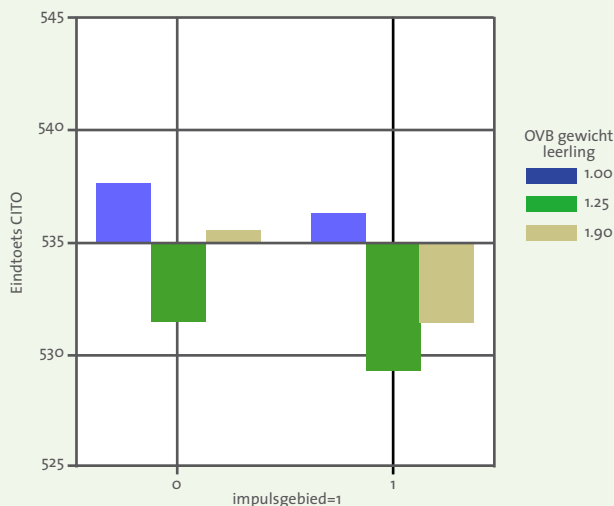
Memo gewichtenregeling op basis van CFI-cijfers

*Manuel Müllers / Paul Jungbluth, Universiteit Maastricht
(juli 2010)*

Het basisonderwijs in 2005 kende 1.546.976 natuurlijke leerlingen. Na OVB-weging zijn dat 1.687.814 leerling-equivalenten (ll-eq'n): een verschil van 140.838 ll-eq'n. Het na verrekening van de drempel van 109% werkelijk aantal extra uitbetaalde ll-eq'n bedraagt volgens ons 121.902. Niet uitbetaald (dus onder de schooldrempel) zitten 18.936 ll-eq'n. Nemen we voor het gemak aan dat de gemiddelde gewichtenleerling een gewicht van 0,6 aandroeg, dan werden dus in 2005 ongeveer 31.560 natuurlijke leerlingen met een gewicht feitelijk genegeerd: zij kregen wel een gewicht maar zaten op scholen die de drempel niet haalden of zaten zelf beneden die drempel op een wel gefaciliteerde school. Dat waren 14% van alle leerlingen met een gewicht. 2.512 Scholen kregen daadwerkelijk iets extra's (gemiddeld 48,5 ll-eq'n per gefaciliteerde school). In 2009 is de nieuwe regeling ingevoerd. Er zijn dan 1.547.186 natuurlijke leerlingen; een opmerkelijk constant cijfer over de jaren. Het totale aantal naar nieuwe formules gewogen leerlingen bedraagt dan 1.687.814 ll-eq'n. Het verschil (verkregen door weging) bedraagt 140.628 ll-eq'n; vrijwel identiek aan 2005. Tot hier werkt de regeling als een redelijke constante. Wat extra wordt uitgekeerd, na verrekening van de drempel van nu 106%, zijn 83.771 ll-eq'n oftewel 31% minder dan 2005. Niet uitbetaald (dus onder de nu verlaagde drempel) zitten nu 56.857 ll-eq'n; dat is vrijwel 3 keer zoveel niet uitgekeerde ll-eq'n. Nemen we opnieuw aan dat de gemiddelde gewichtenleerling ook in de nieuwe gewichtenregeling 0,6 aandraagt (wat tamelijk optimistisch is) dan impliceert dit dat in 2009 94.762 natuurlijke leerlingen met een gewicht niets ontvingen: eveneens dus 3 keer zoveel. Oftewel: naar schatting 40% van de gewogen leerlingen ontving nu de facto niets. 2.603 Scholen ontvingen daadwerkelijk iets, wat gemiddeld neerkomt op 32 ll-eq'n per school.

Het aantal ontvangende scholen steeg met 4%, de gemiddelde uitkering daalde met 34%, de totale uitkering daalde met 31%.

Dat is het onbedoelde effect van de 'verruiming' van de gewichtenregeling, zoals besloten door de Tweede Kamer. De vrijkomende middelen zullen intussen zijn ingezet voor gewogen leerlingen in impulsgebieden. Met hen gaat het slechter dan met gewichtenleerlingen buiten de impulsgebieden.

Hoeveel slechter?

Op die vraag kunnen we het antwoord geven aan de hand van de CITO-toets van ruim 4.000 in juni 2009 uitgestroomde leerlingen in groep 8 ten zuiden van Roermond (het laatste jaar met oude gewichten): alle leerlingen in de impulsgebieden scoren lager, maar dat doet niets af aan de kansen – ongelijkheid buiten de impulsgebieden.

FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap. FORUM vergaart kennis op het brede terrein van integratie, stelt deze beschikbaar en zet de kennis om in praktisch toepasbare methoden en producten.

Colofon

Uitgave

FORUM

Instituut voor Multiculturele Vraagstukken

Postbus 201

3500 AE Utrecht

www.forum.nl

Onderzoek en rapportage

Paul Jungbluth (Universiteit Maastricht)

Jos Frietman (Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt)

Coördinatie

Anne van Gerven (FORUM)

Tekstredactie

Frans van der Heijden, Amsterdam

Ontwerp en lay-out

Urban Perception